

ETNOLOGIJA IZMEĐU DEMOGRAFIJE I SOCIJALNE HISTORIJE

JASNA ČAPO
Zavod za istraživanje folklor
41000 Zagreb
Soc. revolucije 17

UDK 39.000
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 17. X. 1988.
Prihvaćeno 22. XI. 1988.

Autorica se bavi međusobnim odnosom triju znanosti: etnologije, demografije i socijalne historije. Usporedno prati zanimanje etnologije za historiju i socijalne historije za etnologiju. Nadalje, bavi se odnosom etnologije i povijesne demografije. Zalaže se za međusobnu suradnju triju disciplina i predlaže razlikovanje etnologije od njezine uže discipline — povijesne etnologije.

Tema su ovoga skupa hrvatskih etnologa (održan 1. i 2. VI. 1987. godine) odnosi između etnologije i historije. Kako se dvije znanosti tematikom i pristupom gotovo preklapaju na području tzv. socijalne historije (nove historije), a dio je te historije, u njezinoj francuskoj praksi, i povijesna demografija, to je i potonja uključena u ovo razmatranje odnosa etnologije i historije.* Tekst je nastao na temelju nekoliko teorijsko-metodičkih radova francuske i angloameričke nove historije, zatim radova antropologa koji, ne pripadajući nekom posebnom smjeru, s vremena na vrijeme, i dosta nesustavno, potiču na primjenu povijesne perspektive u etnologiji — i rezultat je vlastitoga bavljenja jednim aspektom nove povijesti — naime povijesnom demografijom jedne mikroregije.

Tekst polazi od teze da su razlike između disciplina o kojima je riječ povijesno uvjetovane institucionalizacijom tih disciplina. Osobito se na epistemološkoj razini razlike između etnologije i historije gube. Zbog njihova razlikovanja u praksi činilo mi se potrebnim ukratko prikazati razvoje kao i dodirne točke svake od njih ne bi li tako, unatoč administrativnim podjelama, ukazala na njihovu temeljnu sličnost u intelektualnome smislu i, tako, metodički utemeljila vlastito istraživanje jednoga slavonskog sela i njegove okolice. Dakle, ovaj tekst ima pragmatičnu namjenu i ne zadire u filozofske pretpostavke povijesnoga i etnološkoga istraživanja.

Nakana je ovakva pristupa bila i to da se predstavljanjem ciljeva, i teorijsko-metodičkih postavki svake znanosti, ublaži nepoznavanje i nerazumijevanje što među njima postoje i izbjegne obrambeni, ponekad čak neprijateljski stav što se pojavi kad se jednoj učini da druga »prelazi na njezin teren«. Poštivajući tradicionalne razvojne pravce pojedinih znanosti, ne skanjujemo se njihova približavanja i stvaralačke, istinske interdisciplinar-

* Upotrebljavam pojam povijest za prošlu stvarnost, a pojam historija u smislu znanosti, stariji hrvatski izraz je povjesnica (Gross, 1980:22)

nosti. Pri tome ne mislim samo na timski rad stručnjaka različitih profila nego na domišljato isprepletanje njihovih teorija i metodologija.

Ne želim sustavno razrađivati novu metodologiju društvenih i humanističkih znanosti, već navesti neka svoja razmišljanja o problemu nastala pri čitanju relevantne literature. Želim iznaći način na koji bih mogla ujediniti ponešto od svake discipline naprosto stoga što mi se to čini korisnim. Pri tome ne ukidam ni jednu od triju disciplina — ne svodim historiju svjetonazora na etnologiju ili obratno, ni etnologiju na demografiju ili obratno. Te su discipline pomoćne u etnologiji utoliko ukoliko opisuju preduvjete jednoga kulturnog modela što je po sebi ireducibilan. Ovaj je tekst djelomice i povijesno uvjetovan — slučajnošću, naime, da sam se u jednome trenutku, kao etnolog, našla na području povijesne demografije.

Naslovom nisam željela reći da se etnologija danas mora odlučiti između mogućnosti da postane demografija ili socijalna historija. Tom sintagmom označavam srodnost i isprepletanje triju disciplina: historija je sve više prodirala u područje društvenih znanosti, pa tako i etnologije, etnologija je, šireći svoje područje zanimanja, a ponekad je to kod pozitivistički usmjerenih mislitelja bilo s nakanom da postane egzaktnija, upadala na područja demografije, demografija se, u svojem užem području — povijesnoj demografiji, razvila u okrilju socijalne historije, a kao i ova potanja, da bi mogla objasniti rezultate svoga istraživanja, posezala je za etnološkom interpretacijom.

ETNOLOGIJA I POVIJEST

Ne samo da začetnika historiografske i etnografske prakse obje discipline vide u Herodotu već i mnogi znanstvenici od utemeljenja disciplina u devetnaestome stoljeću pa sve do danas misle da etnologija ne može bez povijesti ali i da treba povjesničare koji su istodobno etnolozi (Durkheim koji govori o sociolozima i povjesničarima — 1960:343).* Od suvremenih istraživača citirat ću samo jednoga od najutjecajnijih zagovornika historijske perspektive u tehnologiji, koji je to, na žalost, bio samo u teoriji: »Kad se, osim toga, ograničimo na sadašnji trenutak života jednog društva, postajemo ponajprije žrtva jedne iluzije, jer sve je povijest, ono što je rečeno jučer povijest je; ono što je rečeno pred jednu minutu također je povijest. Ali prije svega osuđujemo se na nepoznavanje ove sadašnjosti jer samo povijesni razvoj dopušta da odmjerimo, i da u njihovim respektivnim odnosima procijenimo elemente sadašnjosti. I vrlo malo povijesti (jer takva je, na žalost, sudbina etnologa) bolje je negoli nikakva povijest.« (Lévi-Strauss, 1977:23)

Slično misle i suvremeni historičari — ako ne poznamo prošlost, ne možemo razumjeti ni sadašnjost. »U svijetu s historijskom sviješću prava je funkcija historije u tome da izvještajem o osobinama najrazličitijih povijesnih struktura pomogne objasniti suvremenu stvarnost.« (Gross, 1980:16)

*Slično mišljenje postoji kod povjesničara tek odnedavno.

Autorica je komplementaran stav da smo, naime, osuđeni na nerazumijevanje prošlosti ako ne poznajemo sadašnjost, izrazila ovako: »Želi li se povjesničar boriti za društvenu funkciju svoje znanosti, on mora prije svega imati na umu životne probleme suvremenog svijeta«. (str. 17)

Etnologija je, ovisno o poimanju predmeta teorijskih postavki, metoda i svrhe etnološkoga istraživanja, na različite načine u svoje istraživanje uvodila (ili mislila da uvodi) povijesnu dimenziju. Dva su u etnologiji najpoznatija »historijska« pravca: evolucionizam što je želio izgraditi univerzalnu shemu razvoja tipova društva, i, s nešto skromnijim ciljem, difuzionizam što je iz prostornoga rasporeda sličnih kulturnih elemenata zaključivao o povijesnim kontaktima ljudskih skupina. Rezultati su tih historijskih smjerova bili pseudohistorijski zato što su se zasnivali na apriornim stavovima o stupnju razvijenosti jednoga društva i fazama razvoja do suvremenoga društva (evolucionizam), te na konjunkturalnim zaključcima o povijesnim kontaktima na temelju isječaka iz kompleksne društveno-kulturne stvarnosti kompariranima unatoč procijepima kultura i vremena (difuzionizam). (Pogledati za kritiku tih smjerova naročito Levi-Strauss, 1977. i E. P. Thomson, 1979)

S radikalnim je promjenama u shvaćanju predmeta etnološkoga istraživanja došlo i do odbacivanja takvih vrsta historiciziranja u etnologiji pa i do potpunoga zanemarivanja bilo kakve povijesne dimenzije. Strukturalisti, sociološki ili simbolistički orijentirani, odriču mogućnost ali i ne vide potrebu etnološku građu stavljati u povijesni kontekst. To je artefakt kratkoga boravka na terenu, općenito orijentacije znanosti prema sinkronijskim istraživanjima, a djelomice i samoga predmeta istraživanja — nepostojanje, naime, historijske svijesti, barem ne u onome obliku u kakvome se javljaju u zapadnoevropskoj civilizaciji, u društvima što ih proučava etnologija (usporedi Rosaldo, 1980). »U arhajskim (primitivnim) društvima ljudsku djelatnost ne usmjeruje spoznaja o stvarnosti koja se mijenja nego utjecaj okoštalih, nepokretnih, uglavnom religioznih, nadvremenskih sustava, tj. težnja da se njihova cjelina ničim ne naruši«. (Gross, 1980:13)

Današnje se etnološko shvaćanje razlikuje od prijašnjega etnološkog shvaćanja izraženoga nedavno i u ovome tekstu M. Gross. Razlikuje se u dva smisla: prvo, ta društva nisu okoštala i nepokretna, neprijateljska spram mijene. U određenoj je to mjeri svako društvo, naročito u ideološkoj sferi kako nam to pokazuju istraživanja nove socijalne historije (slično navodi i M. Gross). Drugo, ne samo da i ona traju u vremenu, nego i ona imaju svijest o protoku vremena, no ta je svijest često izražena drugačijim kategorijalnim aparatom i zato je, ponajčešće, istraživač ne prepoznaje. (Pogledati primjerice tekst E.P. Thompsona, 1967, u kojemu pokazuje kako dolazi do promjene u poimanju vremena, rada i discipline u zapadnoevropskoj civilizaciji)

Sva društva imaju povijest, tj. traju, postoje u povijesti. Smisao ovoga nije samo da se ona mijenjaju, mijena je tek rezultat. Smisao toga stava i njegova operacionalizacija u istraživanju jest da se njihova kultura ne može promatrati izolirano od povijesnoga trenutka — konstelacije po-

litičkih, društvenih, ekonomskih, demografskih, ideoloških činitelja, kao ni izolirano od oblika što su prethodili tome trenutku. Smisao je taj da kultura nije okoštala i vječna tvorevina.

Osim toga, čini se, sva društva imaju neku svijest o svome trajanju kroz vrijeme. Često je ona različito koncipirana od zapadnoevropske linearne, progresivne svijesti i protoka vremena što se najčešće poistovjećuje s promjenom i novim. Suvremena su istraživanja (naročito ona što se usredotočuju na istraživanje pojedinaca i na njihov doživljaj kulturne stvarnosti) dovela u pitanje stav da je društvima što su tradicionalno u području etnoloških istraživanja više stalo do pridržavanja normi nego do kritičkog razmišljanja o sebi, tj. da se ponašanja ondje nesvjesno oblikuju u sličnim okolnostima. Istina je da je u zajednicama, udaljenima i stranima, teško otkriti promjene do kojih dolazi kroz vrijeme, tim više što su izražene u nepoznatome kulturnom idiomu, a i zato što smo u našem društvu navikli na mnogo naglije promjene pa nam se zato povijest drugih društava čini tišom, čak nepokretnom (usporedi s Lévi-Straussovom sintagmom »hladna društva«). Ipak, ona može imati velike odjeke na živote ljudi. (Rosaldo, 1980:27)

Etnologova je zabluda da se kultura ne mijenja nastala na osnovi njegove zablude da u nekim društvima ne postoji svijest o mijeni. Dojam je o nepokretnosti tih društava stvoren zbog različitoga kulturnog idioma u kojemu je izražena ta svijest. Radi se zapravo o drugome sustavu vrijednosti i o drugome poimanju protoka vremena (Rosaldo, 1980. i E.P. Thompson, 1967).

Osim toga, kao što je već rečeno, društva s historijskom svijesti imaju ahistorijske tendencije. Vladajuće se grupe, kojima prijeti opasnost da izgube vlast, oslanjaju na nadvremenske sadržaje kako bi spriječile promjene koje bi ih oborile (v. Gross, 1980:14-15). A osim nametnute im ahistoričnosti, u ljudskim zajednicama uvijek postoji i autentična, kulturološka i ideološka inertnost. Možemo možda tu potrebu ili nagon ljudi da povjeruju u statičke vizije društvenih struktura, da, naime, ne vide događaje u kojima sudjeluju i da do njihovih svijesti oni ne dopiru, tumačiti i psihološki.

Zaključujem ovo razmatranje o povijesnim istraživanjima u etnologiji podužim citatom R. Rosalda iz kojega se vidi da je zapravo etnološka metoda dugo vremena sprečavala etnologe da uoče kako treba povijesno istraživati i tradicionalna društva. »Naročito je etos antropologije otežao da uočimo da postoji svijest o historijskoj promjeni i njezinom djelovanju kod subjekata našega istraživanja. Pretpostavka da su tzv. primitivna društva bezvremenska, ..., manje odražava njihovu temeljnu prirodu nego sustavnu predrasudu antropološke metode što je sprečavala pristup njihovim historijama. Želim reći da je analitička metoda zaustavljanja vremena da bi se bolje uočili odnosi strukturno-funkcionalne društvene cjeline sama proizvela iluziju 'bezvremenskih primitivaca.« (Rosaldo, 1980:24-25, prijevod J.Č.)

Do nove je povijesne orijentacije u etnologiji došlo krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, kako u okviru shvaćanja o tome da male ljudske zajednice ne postoje izvan širih vremenskih i prostornih okvira, nego, dapače, da se određuju u odnosu spram vladajućih struktura, nacionalne pa čak i svjetske ekonomije, te religijskih i kulturnih institucija, tako i u okviru neo-marxističkoga pristupa u antropologiji, naročito u angloameričkim krugovima (Wolf, 1982); Francuzi su međutim inspirirani strukturalizmom Lévi-Straussa ostali i dalje bitno ahistorični unatoč tvrdnjama njihovih predstavnika.

Bez obzira na izvorišta poticaja što ih je nova povijesna etnologija dobila, danas ni oni, što ne pripadaju gore spomenutim smjerovima, ne nijeću korist povijesnoga istraživanja za etnologiju. Ona mi se čini dvojakom. Osnovno je da etnologija mora uzeti u obzir činjenicu da situacije, konkretne i historijske okolnosti utječu na društvene i kulturne sisteme (Belendier, 1966, E. P. Thompson, 1979, Burke, 1984). Etnolog stavlja zajednicu što je proučava u kontekst historijskoga trenutka šire zajednice i njezinih političkih, gospodarskih, demografskih, institucionalnih i ideoloških činitelja, i tako dobiva osjećaj za to da se ne radi o vječnim, fiksiranim pogledima na svijet i društvima. Povijesna dimenzija odvlači antropologe od njihove sklonosti k objektivizaciji i okoštavanju društvenoga i kulturnoga života (Cohn, 1980:217).

Nastojeci posegnuti koliko je moguće više u prošlost, pomoću klasične etnografske građe — naracije kazivača upotunjene novim vrstama građe (pisane, arhivske), povijesna dimenzija istodobno orijentira etnologue na istraživanje prijašnjih oblika kulture, ukratko, na istraživanje nastajanja društvenoga i kulturnoga života, (Cohn, 1980, E.P. Thompson, 1979, Rosaldo, 1980). Već je gore rečeno da se bez poznavanja prošlih struktura ne može upoznati sadašnjost. To je drugi razlog potrebe i koristi povijesne dimenzije u etnologiji. Kulture što ih etnolog proučava »nužno su historijske jer su stalno u nastajanju: ljudi posvuda žive živote što su stvoreni iz prošlosti (constituted out of the past). Kultura je stalno izmišljena ili mijenjana, a da se u potpunosti ne promijeni«. (Cohn, 1980:217, prijevod J.Č.). Etnolog tako ponovno otkriva genetički pristup.

SOCIJALNA HISTORIJA I ETNOLOGIJA

Okrenimo se sada problemu odnosa dviju znanosti s aspekta historije. U novije doba došlo je do približavanja praktičnih djelatnosti etnologije i historije. Do te nove orijentacije dolazi zbog općih spoznaja o društvu i zbog promjena u strukturi povijesne znanosti. Prema Furetu, od općih je spoznaja najvažnija ta da je dovedena u pitanje ideja jednolinijskoga progressa otkrićem da se društva i kulture razvijaju različitim ritmovima, unatoč svima njima zajedničkoga usvajanja zapadnoevropskoga modela jednom kad se s njim susretnu (329-230).

Drugi je činitelj približavanja dviju disciplina unutrašnje prirode. Sama se historija okrenula od naracije događaja k problemskoj povijesti. Starijoj historiji svojstvena je politička tematika i nizanje jedinstvenih, trenutačnih događaja kojih se svrha iscrpljuje u njima samima. Nasuprot tome, novija historija učinila je pomak u predmetu istraživanja — to nije više visoka politika, već mali, obični ljudi, ponekad i na margini društvenoga života; u metodologiji — pomak od jedne vrste pisanih dokumenata prema drugim pisanim i ne-pisanim izvorima (primjerice matične knjige i folkloristička građa), i konstituiranje činjenica u relaciji spram onih prije i onih poslije; i u teoriji — historija posuđuje teorijske pristupe od znatnosti specijaliziranih za proučavanje pojedinih aspekata stvarnosti — ekonomije, sociologije, etnologije.

Nadalje, nova je historija precizirala vremenska trajanja što ih proučava i podijelila ih na povijest kratkoga trajanja — povijest događaja (tipična za političku povijest), povijest srednjega trajanja — povijest stjecaja okolnosti (koristi se njome ponajviše ekonomska povijest i društvena povijest) i povijest dugoga trajanja — strukturalna povijest što u istraživanju privilegira konzervativne elemente na račun promjenljivosti (Braudel, 1966). Ta je posljednja na granici kretanja i nepokretnosti. Proučava dugo vrijeme ustaljivane i ustaljene vrijednosti pa djeluje kao nepromjenljiva (Braudel, 1966:104). Francuski su povjesničari otkrili i »dugo trajanje materijalnih struktura«. Ustanovili su da je francuska materijalna kultura, unatoč mnogim događajima, ostala u bitnome manje-više nepromijenjena kroz tri stoljeća (od petnaestoga do osamnaestoga). Demografski su i sociološki parametri fluktuirali (srednje trajanje — povijest stjecaja okolnosti), ali se značajno nisu promijenili. To Ladurie (1981) izražava paradoksalnom sintagmom »nepokretna historija« (»l'histoire immobile«). Da se radi samo o igri riječi, svjedoči nam piščeva napomena da stabilnost još ne znači i nepokretnost.

Na tom trećem nivou historija se i etnologija (sociologija po Braudelu) toliko približuju, osobito primjerice u tipu studija nazvanih historija svjetonazora (l'histoire des mentalités), da se ne vidi jasno u čemu se sastoji razlike između dvije znanosti. (Braudel, 1966, Cohn, 1980, Segalen, 1987) Kronološka je perspektiva ovakve historije potpuno izmijenjena i to baš, po priznanju samih povjesničara, zahvaljujući etnologiji. Uvođenje dugoga vremena unosi sa sobom i druge novosti u historiju. Ona se ruralizira, otkriva nova područja istraživanja, primjerice liturgijsko u modernim društvima, etos i svjetonazor, materijalnu kulturu prošlih društava, nanovo otkriva teme kao obitelj, srodstvo, dobni razredi, seoska zajednica, a starim temama političke povijesti daje novi vid proučavanja istražujući, primjerice, simboličke izraze političkih pojava. (Furet, 1972, LeGoff, 1972, Braudel, 1966)

Tako historija i etnologija posljednjih desetljeća i u praksi sve više potvrđuju mišljenja nekih historičara, ali i etnologa, da između dviju disciplina postoje značajne sličnosti na epistemološkoj razini. Gotovo se svi do sada navedeni autori u tome slažu (Cohn, Furet, LeGoff, Braudel, Balandier).

Dvije su discipline komplementarne, opisuju svijet u vremenu (historija) i prostoru (etnologija), imaju zajednički predmet istraživanja — drugog (»otherness«) (Cohn 1980:198), jedna u prostoru a druga u vremenu. Evo poduzega navoda što svjedoči o njihovoj epistemološkoj sličnosti: »Obje imaju za cilj, bez obzira što drugo radile, objasniti značenje postupka ljudi uronjenih u jedno vrijeme i mjesto, ljudima drugoga vremena i mjesta. Oba oblika znanja impliciraju čin prevođenja. Ciljevi su iskaza što ih istraživači razvijaju razumijevanje i objašnjenje, ne uspostavljanje društvenih zakona i predvidljivosti, što su ciljevi formalnije uspostavljenih društvenih znanosti ekonomije i socijologije... Objema je središnja nakana njihovih projekata istraživanje mijene, ali nijedna nije uspjela razviti teorijska objašnjenja što bi drugo obrazložila osim status quoa« (Cohn, 1980:198-199, prijevod J.C.)

Unatoč ovim sličnostima, institucionalizacija dviju disciplina prilično ih je udaljila u njihovoj praksi. Danas smo svjedoci njihova ponovnoga zbližavanja, što dolazi više od strane nove historije nego etnologije, što je još u mnogome na anglosaksonske području pod utjecajem različitih sinkronijskih metodologija i težnje za otkrivanjem društvenih zakona.

DEMOGRAFIJA

Treća je sastavnica trokuta o kojemu je ovdje riječ demografija. Njezini su odnosi s poviješću i etnologijom manje razmatrani u literaturi zato što se njezin predmet može lakše odijeliti od onoga historije i etnologije. Iz istoga su razloga tek kasnije uočene mogućnosti za suradnju triju disciplina.

Demografija se kao posebna disciplina razvija iz potrebe za razumijevanjem ljudskoga mortaliteta, i to prvo u praktične svrhe. Djelomice se razvila i u okrilju političkih i ekonomskih znanosti kao pomoćna disciplina što procjenjuje i rekonstruira veličinu i sastav populacija, proučavajući njihove parametre — natalitet, mortalitet, nupcijalitet i migraciju. U širem smislu ona obuhvaća i interpretaciju populacijskih procesa. Zbog njihove uronjenosti u društveno-povijesni kontekst, i zbog toga što ne postoji teorija demografije u užem smislu koja bi objasnila demografsko ponašanje (Willigan i Lynch, 1982:38), pri interpretaciji populacijskih procesa demografija posuđuje teorijsko - interpretativni sustav od društvenih i humanističkih znanosti - sociologije, etnologije, ekonomije.

Kako je ovdje riječ o odnosima historije i etnologije, to ću nadalje govoriti o jednoj njezinčoj užoj disciplini — povijesnoj demografiji. U osnovi to je isto kao kad bih govorila o demografiji i etnologiji.

Povijesna se demografija naročito razvila u okviru materijalističke, ponekad čak determinističke orijentacije starije francuske socijalne historije. Poticaj za njezin razvoj bio je stav francuskih »analista« (grupa povjesničara okupljena oko časopisa Annales što su ga uređivali L. Febvre i M. Bloch) da demografski, biološki, ekološki, klimatski i ekonomski činitelji određuju materijalna svojstva ljudskoga života. U novoj historiji ona je

postala neobično važna i u proučavanju seljačkih društava. Neki pisci čak smatraju kako »seosku civilizaciju treba ponajprije i ponajviše proučavati sa stajališta demografije. To je važnije nego, primjerice, rezbarenje drveta ili nošnja, ..., pučka književnost ili bilo koja druga narodna tradicija što čovjeku pada na pamet kad čuje riječi 'seoska civilizacija.« (Ladurie, 1979:89, prijevod J.Č.)

POVIJESNA DEMOGRAFIJA I ETNOLOGIJA

Odnos je demografije i etnologije nešto zamršeniji, a njihovo praktično povezivanje otežano jer zahtijeva formalno obrazovanje u obje discipline. Osim što informira o intimnim kulturnim i društvenim odnosima ljudi (Hammel, 1984:80), demografija ima, čini mi se, i mnogo općenitiju korist u etnologiji. Ona istražuje *preduvjete* društvenoga i kulturnoga života. U tom je smislu ona nezaobilazna pomoćna disciplina svake društvene i humanističke znanosti. Za etnologiju je relevantno i to da daje puniju sliku konkretnoga životnog konteksta jer se, za razliku od etnologije, naročito one starije što je zapravo istraživala modele tradicijskoga života, a ne njihovo ostvarenje (Rihtman-Auguštin, 1984), usredotočuje na ostvareni a ne na zamišljeni red (Lévi-Strauss, 1977).

Nadalje demografija proučava na nov način (korištenjem tradicionalno neetnografskih izvora građe i njihovom statističkom obradom) teme što zauzimaju vitalno mjesto u etnologiji (primjerice zadruga i bračni odnosi). Zahvaljujući upotrebi statističkih tehnika, u demografiji može se obraditi velik broj podataka (potreban da bi se izbjegle teškoće vezane uz male uzroke, Hammel, 1984:81). Takvom odredbom pridonosimo etnološkim proučavanjima time što ustanovljavamo raširenost neke pojave u seljačkoj kulturi. Pri tome etnolog nije fasciniran tehničkim mogućnostima što ih pružaju statističke tehnike i kompjutorska obrada podataka jer ga u krajnjoj instanci ne zanima sama stopa ili postotak raširenosti neke pojave nego struktura što čini pozadinu tih rezultata. Etnologa, naime, zanima kako ljudi klasificiraju, uređuju i onda simbolički izražavaju svoje svjetove. (Cohn, 1980:215). A taj se cilj i ne može postići isključivo kvantitativnim pristupom i numeričkom građom. Postoje dijelovi povijesne stvarnosti što su nesvodivo kvalitativni, te ih ne možemo nego proučavati tradicionalnim etnografskim metodama. (Furet, 1972:48)

Pogledajmo sad nekoliko primjera uspješne kvantifikacije u etnološko-demografskim radovima. Hammel (1975) je pokazao da institucija zadruge potiče rani brak, visok natalitet i možda niži mortalitet. Istodobno, opstojnost zadruge, barem srodničke, ovisi o tim istim činiteljima. Ona ne može postojati ukoliko natalitet nije dovoljno visok da osigura barem dva muška djeteta (što znači barem četvero djece) po kućanstvu, koji će oblikovati bratsku zadrugu nakon očeve smrti, ili ukoliko mortalitet nije dovoljno nizak i brak sklopljen dovoljno rano da se omogući zajednički

život očeva i oženjene djece (očinska zadruga). Prema tome, osim kulturoloških (tradicijskih, ideoloških) činitelja što imaju za ideal zadružni život i nastoje ga reproducirati, postoje i demografski činitelji što omogućavaju, ostvarenje idealnoga reda. Hammelov je zaključak što proizlazi iz ovih istraživanja da je zadruga epifenomen demografskih i ekoloških uvjeta kombiniranih s ideologijom, što omogućava prihvaćanje zadružnoga tipa obitelji.

Dodala bih još i da su svi ti činitelji nastali u određenom historijskom trenutku što određuje svaku razvojnu fazu zadružnoga života. Razvojni pristup pojavama kulturnoga i društvenoga života prisutan u ovoj i sličnim demografskim studijama nije još i historijski pristup (Rosaldo, 1980. i Segalen, 1987). Zadruga, naime, ima svoje razvojne faze, ovisno o demografskim i ekonomskim činiteljima, ima i svoju ideološku potku, ali nastaje i u kontekstu historijskoga trenutka; o tom trenutku ovisi u kojem će smjeru ti činitelji djelovati.

Drugi su primjer demografske obrade etnološke teme svadba i brak. Pri tome će nam demografija svojim metodama samo pružiti izvrsnu početnu građu: podatke o dobi u kojoj se sklapao, o dužini njegova trajanja, o dužini čekanja na ponovni brak, o prebračnim seksualnim odnosima i o regulaciji istih aktivnosti u braku. Te teme demografija može posredno istražiti koristeći se numeričkim podacima o broju rođenih, vjenčanih i umrlih iz matičnih knjiga. Ovakvu bi obradu građe kao statističkih datosti trebalo ujediniti s novijim etnološkim istraživanjima, što posvećuju pažnju individualnom iskustvu obiteljskoga ciklusa i sa sociološkim, što proučavaju društvene aspekte konjugalne jezgre, izolirano od rodbinske mreže. Ujedinjavanjem tih dimenzija dobila bi se zaokružena slika obiteljskoga i bračnog života, naročito kad nam povijesna demografija otkriva iskustva prošlosti, antropologija iskustva različitih suvremenih društava, a sociologija daje naše vlastito iskustvo (Segalen, 1987:1).

Isti izvori i demografska metoda mogu obogatiti i istu etnološku tematiku i u smislu nastojanja da istraže prostorne granice lokalnih ženidbenih i kumstvenih mreža i prirodu tih mreža. Jesu li one utemeljene na susjedstvu, zanimanju, društvenoj klasi, prijateljstvu ili rodbinstvu? Tako proširujemo naša znanja o društvenom životu i o granicama društvene zajednice ako uzmemo kao kriterij za njezino određivanje komunikacijski lanac što se uspostavlja ženidbama i kumstvima.

Konačno, demografija će biti korisna i novome interesu povijesne znanosti za niže, ne-elitne i zaboravljene slojeve društva (žene, prosjaci, proletarijat, cigani itd.) i bit će od koristi novijim etnološkim istraživanjima sela kao heterogene, diferencirane zajednice, jer svojim tehnikama može razgraničiti društveno-ekonomske grupe unutar jednoga prostora (bogat, srednji i siromašni sloj, ratari i ratarsko-obrtničke ili trgovačke obitelji).

POVIJESNA ETNOLOGIJA

Nakana mi je bila nesustavno prikazati korisnost međusobne suradnje triju disciplina. Nisam inzistirala pri tome ni na njihovu nužnom isprepletanju, ni na njihovu nužnom razgraničavanju.

Ako se historija posljednjih desetljeća sve više približavala etnologiji pokazujući interes za društveni totalitet, tj. za ukupnost društveno-kulturnih odnosa, te posebice za istraživanje svjetonazora (mentaliteta), čime se odavno bave etnolozi, i ako je ona tako postajala etnologija, a sve je težim bivalo iznaći granice dvaju područja, to ne znači da se moramo boriti da što savjesnije povučemo i potcrtamo granicu do koje je neki rad historija a do koje je on etnologija. Mnogi se do sada navedeni pisci slažu da je nepotrebno i iluzorno tražiti granice. Takva su nastojanja nezahvalna i dovela bi nas, čini mi se, do uzaludnoga trošenja energije na nešto što samo po sebi nema smisla, osim ako smisao ne nalazimo u tome da održimo tradicionalnu podjelu znanosti. Uostalom, bogata produkcija i etnoloških i povijesnih i demografskih radova pokazuje kako ih nesigurnost oko razgraničenja discipline ne sprečava da se plodno razvijaju.

Predlažem, ukoliko je i ono potrebno, slijedeće razlikovanje etnologije i historije. Možemo govoriti o etnologiji i njezinoj užoj disciplini — povijesnoj etnologiji. Ova druga bi naprosto bila etnologija transponirana u povijest, građa koja je izvan dosega sjećanja živih ljudi. Temeljila bi se isključivo na arhivskim dokumentima, što mogu biti i etnografski, sakupljeni s tom svrhom u nekom prošlom dobu. U ovom smislu možemo je zvati i novom poviješću ili poviješću svjetonazora. A etnologijom možemo zvati, kako ova prethodna, tako i sva ona istraživanja što rezultiraju građom sakupljenom na terenu u neposrednom kontaktu etnologa i subjekata njegova istraživanja. I ova će etnologija imati povijesnu dimenziju, jer, po riječima Braudela povjesnost je dimenzija svake društvene znanosti (1966:99). Bit će to povijesna dimenzija u onom smislu u kojemu je ona određena u ovom tekstu, naime, etnologija će uzeti u obzir utjecaj što ga situacije, konkretne i historijske okolnosti provode prema društvenom i kulturnom sistemu, a možda će, pomoću sjećanja ljudi, pokušati dosegnuti i ranije oblike istraživanoga predmeta.

LITERATURA

- Balandier, Georges, Sociologija, etnologija i etnografija. *Sociologija*, urednik Georges Gurvitch, 1966, sv. 1, str. 111-126; prijevod s francuskog 1963.
- Braudel, Fernand, Historija i sociologija, *Sociologija*, urednik Georges Gurvitch, 1966, sv. 1, str. 94-110; prijevod s francuskog 1963.
- Burke, Peter, Popular Culture between History and Ethnology. *Ethnologia Europaea* XIV, 1984, str. 5-13.
- Cohn, Bernard S., History and Anthropology: The State of Play. *Comparative Studies in Society and History* 22, 1980, 2, str. 198-221.
- Durkheim, Emile, Prefaces to l'Anée sociologique. Essays on sociology and philosophy. ur. K. H. Wolff, New York: Harper Torchbooks. 1960, str. 341-353, prijevod s francuskog 1898.

- Furet, Francois, Quantitative History *Historical Studies Today*, ur. F. Gilbert i S. R. Graubard. New York: Norton, 1972, str. 45-61.
- Furet, Francois i Jacques Le Goff, Histoire et Ethnologie, *Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel* Méthodologie de l'histoire et des sciences humaines, str. 227-243.
- Gross, Mirjana, Historijska znanost. Zagreb, Liber, 1980.
- Hammel, E.A., Reflections on the Zadruga. *Ethnologia Slavica* 1975, VII, str. 141-151, Bratislava.
- Hammel, Eugene A., Odnosi među etnografijom, etnologijom, povijesti i demografijom, *Narodna umjetnost*, Zagreb, 1984, 21, str. 77-84.
- Le Goff, Jacques, Is Politics still the Backbone of History?, *Historical Studies Today*, ur. F. Gilbert i S. R. Graubard. New York, Norton, 1972, str. 337-355.
- LeRoy Ladurie, Emmanuel, The Territory of the Historian, Chicago, The Harvester Press 1979. prijevod s francuskog 1973.
- LeRoy Ladurie, Emmanuel, The Mind and Method of the Historian. Chicago, The University of Chicago Press, 1981. prijevod s francuskog 1978.
- Lévi-Strauss, Claude, Strukturalna antropologija. Zagreb, Stvarnost, 1977, prijevod s francuskog 1958.
- Rihtman-Auguštin, Dunja, Struktura tradicijskog mišljenja. Zagreb, Školska knjiga, 1984.
- Rosaldo, Renato, Ilongot Headhunting 1883-1974, A Study in Society and History. Stanford, Stanford University Press, 1980.
- Segalen, Martine, Famille et parente Perspectives de recherches en France, referat na The life cycle SIEF's 3rd Congress. April 8-12, 1987. Zürich.
- Thompson, E. P., Time, work-discipline, and industrial Capitalism, *Past and Present* 1967, 38, str. 56-97.
- Thompson, E.P., Folklore, anthropology, and social history. A Studies in Labour History pamphlet. 1979, str. 22.
- Willigan, J. Dennis i Katherine A. Lynch, Sources and Methods of Historical Demography. New York, Academic Press, 1982.
- Wolf, Eric, Europe and the People without history. University of California Press, 1982.

ETHNOLOGY BETWEEN DEMOGRAPHY AND SOCIAL HISTORY

Summary

The author discusses the interrelationship between ethnology, demography and social history. The underlying hypothesis is that differences between the three disciplines are historically conditioned by the institutionalization of these disciplines. Differences, especially those between history and ethnology, fade away on the epistemological level. By pointing to the basic similarity and commonality of interests between the three disciplines in the intellectual sense, the aim of the text is to propose some methodologically relevant points for an interdisciplinary approach to studying everyday life in a village.

In the first part the author recapitulates the interest of ethnology for historical context. The utility of incorporating historical dimension in ethnological studies is twofold. First, by taking into account the impact of historical circumstances (political, economic, demographic, institutional, ideological) on social and cultural systems, the student realises that his/her subject matter is not on eternal, fixed and never-changing structures. At the same time the historical dimension inspires the study of the construction of social and cultural life, viz. the diahrony.

On the other hand, history turned to ethnology when it underwent a change in its subject matter — a change from narration of events to studying the everyday life of common people.

In the third part, the author discusses the relationship between demography, notably historical demography and ethnology. The author proposes that demography studies the underlying bases of social and cultural life. In that sense it is an auxiliary discipline of every social and humanistic science. Among its other contributions, the demographic approach in ethnology enables the delineation of socioeconomic groups within a society and the study of *ordre vécu* rather than of *ordre conçu* of social life.

In the end, the author proposes a distinction between ethnology and historical ethnology. The second would simply be ethnology transposed into the past, the materials of which are beyond reach of the memory of living beings. In this sense it could also be called social history or *l'histoire des mentalités*.